

Konstantin Lifanov

K OTÁZKE PODSTATY JAZYKA VÝCHODOSLOVENSKÝCH PUBLIKÁCIÍ Z USA KONCA 19. – ZAČIATKU 20. STOROČIA

LIFANOV, K.: About Essence of the Language of Eastern Slovak Publications in the USA from the end of the 19th to the Beginning of the 20th Centuries. *Slovenská reč*, 68, 2003, No. 6, pp. 340 – 352. (Bratislava).

In the present paper reflection of two phonetic phenomena distinguished Eastern Slovak from other Slovak dialects in the American publications are considered. It is the absence of long vocals and of the syllable created consonants r and l. Contrary to situation in Eastern Slovak dialect, both phenomena occur in reviewed texts. In this connection the author concludes that the language of these publications was based on the Slovak Literary language and the Eastern Slovak elements inserted into its structure in order to become intelligible for the Eastern Slovak speaking people.

V poslednom čase podstatne vzrástol záujem o slovenčinu v Amerike. Jazykovedci však venovali pozornosť najmä ústnym prejavom amerických Slovákov (Tvrdoň, 1989; Kučera, 1990; Ripka, 1992a,b; Hammer – Ripka, 1994), zatiaľ čo jazyk slovenskoamerických publikácií ostáva v zásade nepreskúmaný. Medzi týmito publikáciami sú osobitne zaujímavé tak tlačené, ako aj rukopisné texty, ktoré sa tradične pomenúvajú ako východoslovenské. Tieto texty sa z lingvistického hľadiska síce osobitne neskúmali, ich jazyk bol takýmto spôsobom definovaný buď vydavateľmi (tvorcami) týchto textov, alebo autormi, ktorí písali o ich celkovej charakteristike. Je príznačné, že jazyk tých istých textov často hodnotili rôzni autori odlišne. Napríklad známy bádateľ dejín slovenského novinárstva v USA K. Čulen informuje, že *Slovenské Noviny*¹ vydávané v rokoch 1897 – 1911 v Hazletone (štát Pensylvánia) vychádzali vo východoslovenskom nárečí (Čulen, 1970, s. 131). *Noviny Literárne Listy* za rok 1897 jazyk toho istého periodika hodnotia ako šarišské nárečie (Čulen, tamže), čo však nie je protirečenie, ale iba jeho bližšia definícia. Na druhej strane J. A. Ferienčík, autor prvej pomerne rozsiahlej štúdie venovanej slovenskej spisbe v USA, tvrdí, že tento „časopis bol tlačný v jakési čudnej reči, nebola to ani šariština, ani zemplinština, bola to miechanina“ (Ferienčík, 1915, s. 31). Jazyk stránok gréckokatolíckych novín *Amerikansky Russky Viestnik*² vydávaných latinskou abe-

¹ Názvy tlačí sa uvádzajú v pôvodnom pravopise.

² Vydával sa v týchto rokoch aj azbukou v rusínskom variante spisovnej ruštiny.

dou na konci 19. storočia pomenúva ich redakcia slovenčinou, zatiaľ čo J. A. Ferienčík píše, že „je vydávaný v písme slovenskom a len v skomolenom, vymyslenom jakomsi volapüku, ktorý složený je z rozličných dialektov slovenského jazyka vo východnom nárečí“ (Ferienčík, 1915, tamže). J. M. Evans však považuje jazyk týchto novín za rusínsky, ale so silným vplyvom šarišského nárečia (Evans, 1979, s. 5). A takto by sa dalo pokračovať. Odznel dokonca názor, že jazyk východoslovenských písomností sa dá hodnotiť ako osobitný spisovný jazyk (Tajták, 1970, s. 192). Z uvedného vyplýva hlavný cieľ tohto príspevku – určiť podstatu jazyka slovenskoamerických publikácií, čo nám umožní analýza jednotlivých jazykových prvkov, ktoré sa v nich vyskytujú. Riešenie tejto úlohy predpokladá zistenie spoločných a odlišných znakov rôznych jazykových úrovní, čo je východiskom kvalifikácie základu tohto idiómu³, t. j. ujasnenie toho, či jazyk jednotlivých publikovaných slovenskoamerických textov mal

spoločné znaky a v zásade podobnú genézu alebo nie;

homogénny charakter, teda sa skladal z prvkov toho istého „prirodzeného“ idiómu, *alebo heterogénny*, čiže zmiešaný (hybridný);

rovnaký základ, a to:

- a) konkrétne východoslovenské nárečie,
- b) nadnárečovú podobu východnej slovenčiny,
- c) čosi iné.

V tomto príspevku však nemáme dostatočný priestor na to, aby sme mohli celkovo charakterizovať štruktúru jazyka týchto publikácií, preto budeme hovoriť iba o takých javoch, ktoré nám dávajú odpovede na stanovené otázky.

Podľa našich údajov pravdepodobnosť používania východnej slovenčiny v tlačených textoch v USA je bezprostredne spojená s konfesionálnym rozvrstvením Slovákov. Východnú slovenčinu alebo aspoň jej prvky nachádzame v publikáciách príslušníkov rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi, zatiaľ čo v evanjelických textoch chýba. Rímskokatolíci popri východnej slovenčine používali aj spisovnú slovenčinu, kým gréckokatolíci rusínsky variant spisovnej ruštiny. Zaujímavou metamorfózou prešli po príchode do USA východoslovenskí kalvíni. Práve v rámci tejto konfesie vznikla na východnom Slovensku tradícia používať v náboženských textoch špecifický idióm vytvorený na základe východoslovenského nárečia, ktorá siaha do polovice 18. storočia a pretrvávala až do začiatku 20. storočia⁴. Očakávali by sme, že v Amerike práve kalvíni budú naďalej rozvíjať takýto spôsob písania, ale v skutočnosti v ich písomnej tradícii došlo k podstatnému zvratu. „Slovenský Kalvín (spol-

³ Idiómom rozumieme akýkoľvek jazykový útvar bez bližšieho určenia jeho podstaty.

⁴ Posledné kalvínske knihy sú *Szlovenszki katekiz...* publikovaný v Ungváre (Užhorode) r. 1919 a *Gu obecznej szluzsbe szporodani Szlovenszki Spevnik* vydaný v Rimavskej Sobote r. 1923 (Duličenko, 1981, s. 88 s odvolaním sa na Király, 1953, s. 77 – 78).

kový orgán Slovenskej kalvínskej presbyteriánskej jednoty – K. L.) bol vydávaný v správnej gramatickej slovenčine, čo veru našim kalvínom Slovákom z východného Slovenska bolo niečo nového, keďže oni boli navyknutí na maďarskú orthografiu vo svojich knihách a na skomolené slovenské slová“ (Uherka, 1951, s. 122).

Objektom nášho štúdia je prvá slovenská kniha v USA *Americký Tlumač* – učebnica angličtiny pre amerických Slovákov (vydaná r. 1887 v Pittsburghu, štát Pennsylvánia, nákladom Amerikánsko-Slovenských Novín) a štvoro slovenskoamerických novín rôzneho politického zamerania⁵: *Katolicke Noviny* za rok 1889 vydávané v Hazletone, *Slovák v Amerike* (1890) vydávaný vo Phoenixville, *Slovenske Noviny* (1901) vydávané v Hazletone a *Amerikansky Russky Viestnik* (1894) vydávaný v Scrantone (všetky mestá sa nachádzajú v štáte Pennsylvánia). Okrem toho sa v príspevku využíva jazykový materiál z krátkej poviedky publikovanej v národnom kalendári *Americký Slovák* na rok 1890⁶ (vyšiel v Pittsburghu nákladom Amerikánsko-Slovenských Novín). Môžu vzniknúť pochyby o správnosti využitia gréckokatolíckych novín *Amerikansky Russky Viestnik* v našom výskume. Podľa nášho názoru je to nielen možné, ale aj potrebné, lebo na celom východnom Slovensku volali gréckokatolíkov Rusnákmi a ich vieru ruskou (Isačenko, 1962, s. 150). Údaje Prešovskej diecézy z roku 1930 uverejnené L. A. Potemrom, i keď sú trocha neskoršieho dáta, však názorne svedčia o tom, že pojmy gréckokatolíci a Rusnák (Rusín) nie sú zďaleka totožné: v tom čase na Slovensku žilo viac ako 91-tisíc Rusínov, z ktorých viac ako 81-tisíc patrilo ku gréckokatolíckej konfesii a viac ako 9-tisíc k pravoslávnej; celkovo však na Slovensku bolo viac ako 213-tisíc gréckokatolíkov, pričom ich najväčšiu časť (vyše 124-tisíc) tvorili práve Slováci (Potemra, 1961, s. 219).

Vo všetkých uvedených publikáciách sa používa slovenský pravopis. Je zaujímavé, že sa to vzťahuje aj na publikácie Amerikánsko-Slovenských Novín *Americký Tlumač* aj *Americký Slovák*, hoci v ich najstarších číslach sa používal maďarský pravopis⁷ (pôvodne sa nazývali *Amerikanszko-Szlovenszke Novini*, ale na titulnej strane spomínaných publikácií sa ich názov uvádza v súlade so slovenskou ortografiou). Maďarský pravopis sa používal aj v niektorých iných amerických textoch písaných vo východnej slovenčine, napríklad v stanovách Prvého uhorsko-slovenského v nemoci podporujúceho spolku založeného r. 1887 v Yonkers, v štáte New York, kde boli aj publikované. Je zaujímavé, že jazyk týchto stanov z fonetického a morfológického hľadiska sa skutočne môže hodnotiť ako východoslovenské nárečie, ktoré

⁵ O politickej orientácii východoslovenských periodík v USA pozri Ferienčík 1915; Čulen, 1970; Stolarik, 1976 a ako alternatívny názor Vassady, 1989.

⁶ Všetky publikácie v Americkom Slovákovi okrem dvoch sú v spisovnom jazyku (Alner, 1979, s. 132).

⁷ Po východoslovensky sa vydávali v r. 1886 – 1889, ale od 27. čísla bol maďarský pravopis nahradený slovenským (Czambel, 1906, s. 191).

je len v malej miere ovplyvnené spisovnou češtinou. Tento fakt sa vysvetľuje tým, že pravdepodobne pri ich zostavovaní využívali autori stanovy nejakého českého spolku (Hapák, 1979, s. 73). Uvádzame ukážku z tejto publikácie, ktorej jazyk sa zásadne líši od ostatných preštudovaných textov.

O d z e l e n y e 3.

Poradek volybi urednyikoh a viboru.

§ 6. Szluzsba siczkih urednyikoh terva 6 mesacze, a zacsina se jih szluzsba pri persej szhudzi v Marczu a Szeptembru.

§ 7. Szpolek ma to pravo Prezidenta jak aji siczkich urednyikoh, zosz szvojeho sztredku zjednu szpolkovu douveru volicz.

§ 8. Kazsdi brater htory 3 mesacze povinoszce nye vipelnyel, nye mozse bicz do uradu vivolyeni.

§ 9. Htori urednyik ked triraz jeden zadruhim se doszhdz nye usztanovi, a szvoje zamaskanje nye preukazse, tak jeho meszczo jak za upraznyene uznate.

§ 10. Take volybi vlaszne czo se urednyikoch dotikaju, nyej szu fse szkartkami voljene.

Ostáva však otázka, či je tento text z jazykového hľadiska izolovaný alebo je prejavom určitej písomnej tradície, lebo všetky ostatné texty, ktoré máme k dispozícii, sa vyznačujú zmiešaným charakterom. V nich sa popri sebe objavujú tak nárečové východoslovenské prvky, ako aj spisovné. A to pozorujeme prakticky vo všetkých tvaroch a fonetických podobách slov. Náš pokus zistiť nejaké pravidlá alebo zákonitosti používania týchto konkurujúcich si tvarov a podôb slov nebol úspešný. Môžeme teda konštatovať, že jazyk týchto publikácií nebol normovaný. Dokumentujme to niekoľkými príkladmi.

Vo všetkých skúmaných textoch sa zaznamenávajú dlhé vokály. Výnimku tvoria len Slovenske Noviny⁸. Na ilustráciu úplnej absencie dlhých vokálov v pomenovaných novinách uvádzame krátku správu:

Budu žadac vekšu placu.

Indianapolis, Ind. Jan. 12. Ztadzi nam oznamuju, že majnere vo Western Pennsylvanii budu žadac vekšu placu jak dostavaju teraz. „United Mine Workers“ dňa 21. januara budu mac konvenciu vov Indianapolis, a že tu maju podac majnere svojo požadavki. Na tej konvencii veľke premeňe budu robic ai vov konstituciah tiž. Mišľi še všeobecne, že šicke hlavne uradňici budu zvolene znovu na ten isti urad, htori zastavali do teraz.⁹

Dlhé samohlásky sa v Slovenských Novinách objavujú iba v osobných názvoch (napríklad *Ján Németh*) a v substantíve *Slovák* (a v slovách utvorených z neho). Posledné slovo a najmä jeho zámerné použitie v podobe s dlhou samohláskou nadobúda zjavný politický odtienok súvisiaci s celkovou orientáciou novín, keďže slovo

⁸ Text stanov Prvého uhorsko-slovenského v nemoci podporujúceho spolku tu ani ďalej do úvahy neberieme.

⁹ Kurzívou sú vyznačené tie slová, v ktorých v slovenskom spisovnom jazyku majú byť označené dlhé samohlásky.

Slovák označovalo iba Západo- a Stredoslovákov, zatiaľ čo Slovák pochádzajúci z východného Slovenska sa pomenúval *Slovjak*:

Takto píše „Sl. v Amerike“ z dňa 11. januara 1901 oproti „leaderovi“ šickih *slovákov* i ňe *slovákov* v Ameriki; Keď mi pred rokami bojovali oproti humbugaroh, *slováckih* dah-torih, vtedy nas vihlašili šicke slovenske novinki za „mad'aronoh“, za „zradcu“ *slovákov* aľebo *slovjakoh*; Bojovali zme ľem za pravdu a pravo našich *slovjakoh*, jak ma bojovac každi pravdomilujuci človek, htori je ešči ňe predani slovenskemu junakovi, hceme povedzic Judašovi; A keď hej, vtedy ľehko še to staňe, že prijmu i od klamara, od takeho, hteri oklamal hudobneho *slovjaka* i *slováka* ňe ľem na farmoch, aľe i na zlace...

V Americkom Ruskom Viestniku sa už dlhé vokály vyskytujú, hoci veľmi nedôsledne a bez zrejmych zákonitostí. Častejšie sa označujú v koncovkách nominatívu a akuzatívu množného čísla adjektíválií, ale aj inde:

...najduše medzi našymi Rusynami veľo takych, *keré* nič ňe znaju; Hľ'a *drahé* našo *bratové*, *jaké duševné* bohatstvo, jaky duševny chasen pochodzi z dobre zaredzenych čitaľňoch; Spolky, po vekšej častky su *zaredzené*, *hotové* su, okrem materialneho podporovania...; Cena jednej akciji (učastiny) je \$ 1. *vstupné* a 60 centov *mešačné* prispevky; Na jednom jarmarku prekonal še O. Alaire, že *ňevolňikov* predavaju ňe ľem calich, ale i v falatkach; *Príčinou* samovraždy buli *terajšé podlé* časi, ňeznal'i jak vyžic.

V Americkom Tlumačovi frekvencia dlhých samohlások stúpa, hoci ešte za- znamenávame prevahu neoznačených nad označenými. Porovnajme príklady:

jich bezpečna lampa budze každe *ráno* opatrana od dozorca ohň'a¹⁰; On *ňesmie* gas *vy-miesc* z jeho *rúmu*, ľebo svoj život zňebezpečňi; ňe, my máme reguľe, vedľ'a kterych *še ri-dzic* muša; Dobre, ja jich *straceny* vagon najdzem; ňektore utraca upotrebeňe svojich *údoch*; No sušed, budúceho tyžň'a idzem na *západ*; Veľo ľudze kupuju *chudú* zem, ľebo je tuň'a; *Úroda* bula daco uškodzena od maleho hradu; ňech ňezapomňu ul'icu i číslo *napisac*; Či taky *láskavý* budu, mi ho zaslac?

V ostatných preskúmaných publikovaných textoch označenie dlhých vokálov jasne prevláda, hoci sa registrujú aj neoznačené. Pritom sa zaznamenávajú spravidla v súlade s normami spisovnej slovenčiny, chybné označenie dĺžok je zriedkavé:

Mušim poznamenac, že teho času chodzil po švece i Kristus *Pán* so svojima *učedelnika-mi*; Žena s najväčšu ľutoscu a plačom *oznámila*, že veru *nemá* v dome iba falatek *suchého* chleba; Ten hutoril, že on nechce *pláce*, že on budze *slúžic* za *slávu*, česc služby; Boh ho požehnal mnoho dzecmi, *nešćescie* za *nešćescím* še naň *rúciło*, tak že naposledy nemal co do *úst* položiť a hlavu kdze sklonic (Americký Slovák); Zo *všických* knihoch *Starého Zákona* a zo *všických* knihoch, z *kterých* poznac *môžeme* dzejiny človečenstva, je kniha Mojžiša *tá* najstarša, *najctihodnejšia* a *najpoučlivejšia*, ona je *základom*, *vyšvetlením všetkého* toho, čo še počas stvoreňa a po stvoreňu šveta *dialo*; Tak volali židzi *tú* knihu v *tých* časoch, keď *Pán* Ježiš Kristus medzi nimi chodzil, a *síce* preto, lebo vtedy všeobecne *užívaná* bola reč *grécka*; Teto *úzkosce*, toto *trápene*, *táto hrúza*, tento pot, tento boj, tento ľak od šmerci? (Katolicke Noviny); *Z Viedne oznamujú*, že *bulharský knieža* Ferdinand prišol dňa 29. *júna* do tohoto

¹⁰ Mákké ň sa v tejto knihe označuje ako *ň*.

mesta a po *krátkym* odpočinku *nastúpil* ďalšiu cestu do *Karlových Varoch*; Z Pešti *dochádza zpráva*, že *zdravotný* stav *grófa Kálnokyho*, ministra *zahraničných záležitostí*, še *dosiaľ* nemenil, je ešte vše *chorý*; a *cisár Frant. Jozef* že *má* o neho *velkú* starosc (Slovák v Amerike).

V zásade rovnakým príkladom z oblasti morfológie sú konkurujúce väzby neživotných tvarov čísloviek nad *štyri*. V skúmaných textoch sa v rovnakej miere registrujú tak nominatívne tvary ako vo východnej slovenčine, ako aj genitívne, čo zodpovedá stavu v spisovnom jazyku:

Prave vtedy budze tomu 200 *roky*, jak mesto Petersburg začalo še budovac — Rybarstvom zaňima še v Angliji 33,000 *osob* z 1000 lodamy (Amerikansky Russky Viestnik); V Rittoney Valley zahynulo 36 *osoby* — Na assentírke, otrimovanej v Sabinove, predvolané bolo 878 *mládzencoch* (Katolicke Noviny); V štátu New Jersey maslo je zpredavano po 12 *centy* funt — 300 *rakúskych* a *uhorských strelcoch* odcestovalo k 10. nemeckému streľaňu do terča (Slovák v Amerike).

Frekvencia nárečových a spisovných tvarov však nie je vždy rovnaká. Niekedy prevažujú prvé, niekedy druhé, ale „zmiešaný“ charakter jazyka sa spravidla zachováva. Tak napríklad v lokáli jednotného čísla substantív vzoru *stroj* a *srdce* sa nárečové tvary s koncovkou *-u* používajú oveľa častejšie ako spisovné s koncovkou *-i*:

Dohodli še, že každý si vyberie jednu dráhu a o rok sídu še znovu na tým istým *mescu* (Americký Slovák); Hrad veľku škodu naroby v *polu* (Amerikansky Russky Viestnik); V Prešove hynie pamiatka po veľkym *ohňu* (Katolicke Noviny); co žaden človek, htoremu ešte ľem jedna iskerka pravdzivosci v *šercu* švici; Tam na hlavnim *placu* pred mescicku branku bulo jedno visoke rožtovaňe postaveno; Druk višel z nej dolu, ľem že na *koncu* ñe vedro mal, aľe jeden hrubi, ostri hak — T.K.McIlwaine, člen americanskej obhodnej komori v *Paríži* meška teraz v timto mesce (Slovenske Noviny); V ohromnym sprievodu nachádzalo še vecej hudobných (!) kapeloch v poľskym národnym *kroju*; Telesné pozostatky tohoto slávneho básnika byly za vecej roky uložené v Montmorency pri *Parížu* vo Francúzsku; Na druhý dzeň vo štvartok (3. t. m.) dopoludňa bola na *koncu* 5. ulice mertvola Anežky Wendlandtovej z vody vycahnutá — Na *koči*, vopred, išol veľ. pán Jaskovits; Major Panica bol dňa 28-ho júna v *Sredci* predsa zastrelený! (Slovák v Amerike).

L-ové príčastia od slovies vzoru *niest'* a *padnúť* sa naopak tvoria prevažne ako v spisovnej slovenčine, totiž s koncovým *l*, ale občas sa objavujú aj tvary bez neho, čo zodpovedá stavu vo väčšine východoslovenských nárečí, a tým sa tiež zachováva zmiešaný charakter jazyka skúmaných publikácií:

Ñedavno *pohrizol* tu bešni pes béreša Mihala Kozaka, Jana Zehera a Alžbetu Kužmik; Klein *zavedol* ho do hoscovskej, dze okrem ñeho spal i isti Jozef Lax, agent z čajom z Haliče (Slovenske Noviny); Urjadnik Jelinek *okradol* totu banku asi na poldruhamilliona korun a potym *zmizol*; i už vecej ne *jedol* aňi ñe pil (Amerikansky Russky Viestnik); Avšak *pomohol* Boh, že mesto Prešov opetne rozkvitlo!; kým zástup ľudu Israelského zázračne *previedol* cez pustacinu; Želiar ľehko *vynesol* svoje malé náradzie; Práve odkladala z výkladu Goldsteina všelijaké plechové náradzie, keď lapil ju jeden konštábler za kark a *voviedol* ju do áreštu (Katolicke Noviny); Veľkoknieža Alexis naliehal na cara, aby *zavedol* v námorníc-

teve dokladné opravy; miesto toho ale, žeby še bol odebral do Jeffersonu, *dovlekol še do domu*; a *pichol* ju nožom do cela (Slovák v Amerike); Pán za stolom chudobného *jedol* suchý chlieb (Americký Slovák); Šľabikovaňe slovoch a vlastných menocho je potrebné a bezpochybne každý skúšic *mohol* (Americký Tlumač) – V ľesach, v michiganskom obvodu Bay, na severo zapad od Bay City *vybuch* požar; Jak še pri reviziji dokazalo, pokladnik *pokrad* 100,000 zlatych (Amerikansky Russky Viestnik); Najdostojnejši pan Wigger *umar* na pneumonii, htoro ňemoc už ho dvaraz zahvacila (Slovenske Noviny); Toľko je isté, že Max Gildberger *ucik* s dvacec tišic dollárami (Katolicke Noviny).

V procese vzájomného pôsobenia spisovného jazyka a východnej slovenčiny¹¹, ktoré odrážajú slovenské publikácie v USA, nevystupuje východná slovenčina ako jednoliaty celok majúci nadnárečovú podobu, ale ako súhrn jednotlivých nárečí. Svedčia o tom niektoré prvky pochádzajúce z rôznych nárečí, ktoré nachádzame v jednotlivých publikáciách, pričom niekedy v tých istých. Ako príklad uvedieme slová, v ktorých spisovná slovenčina má slabičné *r* a *l*, kým vo východnej slovenčine sú ich pendantmi spojenia uvedených konsonantov s vokálmi. V slovenskoamerických textoch si v tomto prípade vzájomne konkurujú nielen slabičné konsonanty s neslabičnými, ale aj sprievodné vokály:

...tenkrat on mu privedze caly regiment čertoch na *krk* (Slovenske Noviny) – Salinski na *karku* bul z nožom bodnuti (Slovenske Noviny); pritom všickym muši ho znašac s *crpežlivosc* do *šmrci* (Slovák v Amerike) – knieža Ferdinand *potverdzil* pred svojim odchodom sentenciu (rozsudok) *šmerci* (Slovák v Amerike); je to jedna prepasc, jedna bezedná *hlubina*, pred ktoru každý človek cicho stojí (Katolicke Noviny) – a ňevizdac dalej od nosa... ňespatruju tento *hl'iboko* položení perfidni plan našeho milosciveho Gospodara (Katolicke Noviny); To su spravodľive remeňe zos živanskeho *hribta* (Slovenske Noviny) – S plačom lúčil som še potom s mojím peršim majstrom a išol som s batôžkom na *herbece*, s palicu v ruke zkušovac švet (Katolicke Noviny); Na Hamburgskom parniku „Rugia“ zažala še nedávno na šírom morí (!) *bavolna* (Katolicke Noviny) – Zprávy z Čardžija, v Turkestanu v Azii, oznamujú, že tam došla mnoho sto mechoch *bavelny* z Kelifu (Slovák v Amerike); Teda dľa jeho *tverdzeňa* „Kristus, Spasiteľ šveta“... učinil samovraždu (Slovenske Noviny) – Polnomocenstva a iné uradne listiny s konzulskym *potvardzeňim* (Americký Tlumač); že každi jeden hce bic posilnenim *pokermom* duhovnim, abi obdareni bul miloscu Božu (Slovenske Noviny) – Sladkosc anjelského *pokarmu* uderžovala v ňom sebazaprene a rozbúrila v ňom vôľu k boju (Katolicke Noviny); a tak mame očekavac od ňeho ešče obširnejši dopis *pulni* smilstva, oškľivosci a ohizdnosci (Slovenske Noviny) – Fabrika Samuela Dowa, dňa 3. t. m. *úpelne* vyhorela (Slovák v Amerike) – Nedaleko Meyerstown, Pa. bol najdzený jeden *polný* mech nových šatoch, ktorý tam zlodzeje sebe ukrili (Slovák v Amerike).

Často si však nárečové prvky bezprostredne nekonkurujú, lebo sa vyskytujú v rôznych tlačенých textoch. Napríklad popri spisovných tvaroch genitívu a datívu jednotného čísla privlastňovacích zámen *môjho*, *môjmu* tu nachádzame aj východoslovenské, lenže v Amerikanskom Russkom Viestniku sú to príslušné tvary s prípo-

¹¹ O niektorých iných príkladoch konkurencie spisovných a nárečových tvarov pozri Lifanov, 2003.

nami *-oho, -omu* (ako vo východnej skupine východoslovenských nárečí), zatiaľ čo v ostatných skúmaných publikáciách sa vyskytujú tvary s príponami *-eho, -emu* (ako v západnej skupine):

Emil Zola prez leto otrimoval še na vidieku a dňa 28. sept. navracil še do Paríža do *svojho* domu – John Krajnyak, rodom z Lesnoho, v zemplinskej stolici... doznava še o *svojoho* syna (Amerikansky Russky Viestnik); Varjas po hroznom skutku tom padol jak bez sebe na obecni dom, dze principalovi *svojmu* rozpovedal co še stalo – Vedľa tihto pravidel teda všicke spolki, htore su na uzemi fari, su *svojemu* pľebanovi podrobene (Slovenske Noviny); Za upelných 10 dní zostal Benedikt počas *svojho* peršeho tam še strimovaňa v Loretto – V Loreto bol složený v prospech francúzskych pútnikoch malý kapitál, z kterého zpovedeľníci dľa *svojeho* náhľadu napomáhali chudobných pútnikoch (Katolicke Noviny); trimal še veľmi zmužile, hľadiac *svojmu* osudu pokojno v ústrety – je úctivo pytaný aby písal *svojemu* priaceľovi pod adresu... (Slovák v Amerike).

Ale aj tieto príklady potvrdzujú, že neexistoval jediný základ jazyka skúmaných publikácií vytvorený na podklade niektorého z východoslovenských nárečí alebo integráciou rozmanitých východoslovenských nárečí. Toto zistenie naznačuje, že pri utváraní jazyka slovenskoamerických publikácií bola vo vzťahu k východoslovenským nárečiam primárna práve spisovná slovenčina ako pevne štrukturovaný idióm (pozri k tomu najmä Švagrovský 1983, 1984). Ale mohli by sme uviesť aj presvedčivejšie dôkazy.

V prvom rade je to fakt, že v tomto zmiešanom jazyku aj naďalej pôsobia zákony typické pre spisovný jazyk, hoci spravidla v modifikovanej podobe. Tu by sme spomenuli hojné príklady rytmického krátenia, ktoré sa porušuje len miestami:

Kočíše mi povedaľi, že *prázne* vagony ňemaju; *Pýtam* ňech šicko zakruca a ňech mi moju rachunku *vypíšu* (Americký Tlumač); Za *dávných* časoch žili v jednom valale trojmi bracia; lebo bohatstvo nečiní vždy človeka šťastným na zemi a *prekáža dosiahnuć* blaženosti nebeské (Americký Slovák); *Parížsky* časopis „Petit Journal“ oznamuje, že v Narbonne vyskytlo še veľo prípadoch cholery; Keby še te tisície a tisície millionoch, co nikda *nesýty* vojenský moloch *preheltáva*, *kultúrnemu* vývinu boli obetovali, mušela by už byc rajom uhorská krajina! (Slovák v Amerike); Jako sme še dozvedzeli, oheň povstal z *neznámých príčin* v podzelek (!) dňa 13. t. m. medzi 6. a 7. hodzinu; Zo St. Paul, Minn., *píšu*, že v minulom týžďnu napadnul v severnej Dakoce a Minnesoce šnich a pokryl žem na 6 coľoch (Katolicke Noviny) – Úš je *biely* dzeň (Americký Tlumač); Uherska vláda teraz zaoberá še i s tu otážku či ten dobytek je v skutku *dochovávaný* v Serbie a či še nedováža z Rumunska (Slovák v Amerike); Od prijaca nového vojenského zákonu nestalo še v sneme uhorskom nič *zvláštného* (Katolicke Noviny).

Ďalším dôkazom, že sa tvorcovia uvedených textov usilujú riadiť zákonmi spisovného jazyka, sú prípady vynechávania dĺžňa v koreni alebo naopak označenia nenáležitého dĺžňa. V prvých tvaroch sa spravidla objavujú dĺžne v prípone, kým pri druhých dochádza k rytmickému kráteniu:

Ponahlám še (Americký Tlumač); Vidzice, moj *lubý* švagerku, už Slováci to znajú usporiadať všetko dobre (Slovák v Amerike); Dokiaľ bol ešte chudobným, jako mu tu kus tvrdého *čarného* chleba chutnal po calodzennej práci (Katolicke Noviny); To še *ñevídzi* take veľke mesto jak New York (Americký Tlumač); *Hlavný* sklad č. 954 & 956 Liberty Str. PITTSBURGH Pa. (Americký Tlumač).

Príkladom pôsobenia zákonov spisovnej slovenčiny v jazyku publikácií vydaných v USA, hoci v modifikovanej podobe, je aj pomer substantívnych tvarov datívu a lokálu množného čísla. Pre spisovnú slovenčinu je charakteristické, že spomínané tvary podstatných mien ženského a stredného rodu sú v opozícii k rovnakým tvarom mužského rodu¹²; prvé majú v pádových príponách samohlásku *á* (alebo *ia*, *a*, čo sú jej voľné varianty), kým druhé samohlásku *o*. Vo východnej slovenčine uvedená opozícia neexistuje, pretože všetky podstatné mená v týchto tvaroch majú samohlásku *o*¹³. V slovenskoamerických textoch však majú podstatné mená mužského rodu príslušné tvary len so samohláskou *o*¹⁴, kým pre paradigmy podstatných mien ženského a stredného rodu je charakteristické používanie pádových prípon s obidvoma samohláskami:

Po troch *rokoch* lúčili še so svojíma pánmi (Americký Slovák); Nat. Steel Co. pripravila svojim *robotníkom* veľmi ñeprijemne novoročne prekvapeňe (Slovenske Noviny); Pána Miklúša Dorányiho odporúčam cteným *krajanom* do najlaskavejšeho povšimnuca (Katolicke Noviny); Pýtame úctive všetkých vo Spojených *Štátoch* bývajúcich krajanoch, aby nás podporovali (Slovák v Amerike) – na vecej *mescoch* vlaki aňi ñemožu jehac a telegraficke spojeňe je na veľo *mescah* prerušene (Slovenske Noviny); Odišol už dávno a od 7. mája rediguje mojo noviny pán Jozef A. Filek, byvalý spolupracovník pri „Amerikánsko-Slovenských *Novinách*“ (Katolicke Noviny); S dovolením Vaším, duchovný oťče, chcem prehvarc ku spoločným bratom slovenským v našich milých „Katolíckych *Novinoch*“ (Katolicke Noviny); mala veľkú bolesť v *peršach*, *plecach* a žaludku (Slovák v Amerike); Pilulky te učinkuju na *plucoch*, žaludku a bruchu (Slovák v Amerike).

O sekundárnosti východoslovenského nárečia svedčia aj hyperkorektné tvary, ktoré ho len napodobňujú, ale v skutočnosti neexistujú, ba ani nemôžu existovať. Je napríklad známe, že spoluhláska *s* sa v (historickej) pozícii palatalizácie vo východnej slovenčine mení na *š*¹⁵. Tento jav je vo veľkej miere zastúpený v skúmaných slovenskoamerických textoch:

¹² Tvary typu *dievčencom*, *dievčencoch* do úvahy neberieme, lebo majú kombinovaný rodový ukazovateľ, ktorý sa skladá z koncovky a sufixu.

¹³ Len v severnom Šariši je v lokáli prípona *-ach*, ale rodové rozdiely tu tiež chýbajú (Štolc, 1994, s. 107).

¹⁴ Našli sme iba jeden tvar lokálu podstatného mena mužského rodu s príponou *-ach*: po *dvorach* ležia spálené domáce zvierata (Slovák v Amerike).

¹⁵ Analogicky sa *z* vo východoslovenskom nárečí mení na *ž*.

...preto vybrali *še* do širokého *šveta* hľadac živobycie (Americký Slovák); Pripomňeme našym Ctenym Spolkom, žeby *ušiloval'i še mešačny*¹⁶ prispevok, každoho *mešaca* poriadoč-
no vyplacovac (Amerikansky Russky Viestnik); *Žemetrašēne*, htere panovalo v Čeah, Slez-
sku a Sasku, ňenarobelo ňigdze veľke škodi (Slovenske Noviny); Ja *še trašem* od *žimy*
(Americký Tlumač); brával ho – keď bol už pätnásťročným mladíkom, – pán *lešnik* so
sebu (Katolicke Noviny); Dľa ústavy *muša še* odbývac perše všeobecné voľby behom 90 dní
po pripuščení (Slovák v Amerike).

Je však pozoruhodné, že tvary so zmenou *s* na *š* nachádzame v slovenskoame-
rických textoch aj tam, kde podmienky na realizáciu tohto procesu vo východnej
slovenčine nie sú:

Ten práve odišol do *leša* (analogicky podľa tvaru v *leše*) pre drevo; Kedz vidzela muža
prichádzac z *leša*, bežala mu v ústrety (Americký Slovák); Veľa, preveľa jest takých, ktoré
sú alebo calkom prisypané alebo jich voda *odnešla* (analogicky podľa *odnešti*) (Katolicke
Noviny).

Tieto tvary sú umelé, vznikli náhradou spisovnej hlásky zdanlivo východo-
slovenskou.

Keď zhrnieme získané údaje, dospejeme k záveru, že základom jazyka pre-
študovaných slovenskoamerických tlačených textov bola spisovná slovenčina, ktorá
sa zámerne upravovala smerom k východoslovenským nárečiam. Dôvodom bola
snaha priblížiť spisovnú slovenčinu k bežnej dorozumievacej praxi Slovákov pochá-
dzajúcich z východoslovenských stolíc. No nielen to. Autor prvej knihy publikovanej
v USA Americký Tlumač a vydavateľ Amerikánsko-Slovenských Novín J. Sloven-
ský r. 1897 písal vo svojich novinách o situácii pred začiatkom vychádzania prvých
slovenských novín v USA: „Medzi 1000 listami obdržanými od krajanov¹⁷, našiel by
som bol snád' jeden písaný s čiarokami a 999 bolo písané v šarištine. Z toho mohlo sa
uzavrieť, že noviny započaté v spisovnej slovenčine sotva by boli obstáli. Plán za-
kladateľov bol postupne zavádzať spisovnú slovenčinu, pomaly z kroka na krok, čo
sa i stalo vzdor tomu, že protesty sa hrmuli zo všetkých strán, hovoriac, že ľud nie je
v stave nové písmo porozumieť“ (Tajták, 1970, s. 191). Nemôžeme však potvrdiť, či
Amerikánsko-Slovenské Noviny naozaj na začiatku vychádzali v šarištine, keďže, ako
sme už uviedli, sa nám nepodarilo zohnať príslušné čísla z r. 1886 – 1888. Ale už
Americký Tlumač a čiastočne aj Americký Slovák vyšli v zmiešanom jazyku, čo pova-
žujeme za medzistupeň v procese prechodu na spisovnú slovenčinu, ktorý sa uskutoč-
nil už r. 1889. Tento zmiešaný jazyk však po roku 1889 nezanikol, lebo naň nadviazali
ďalšie slovenské noviny a vznikla určitá tradícia jeho používania aj v rukopisnej подо-
be, ktorá pretrvávala niekoľko desaťročí. Ako príklad uvedieme úryvok listu sekretára

¹⁶ Vokál *a* v tomto koreni ako aj v uvedenom tvare *muša* pochádza z *ę*, ktoré bolo predné.

¹⁷ V tom čase J. Slovenský bol zamestnancom rakúsko-uhorského konzulátu v Pittsburghu.

Národného slovenského spolku v Johnstowne (štát Pensylvánia) Jána Perhinčáka do Martina o zaslaní finančnej podpory na národné ciele (Bielik, 1985, s. 55).

Ctený pane Izidor Somoliczky, redaktor Slovenských novín, Sv. Martin, Európa.

Náš spolok Sv. Štefana, mučenika, 38 odboru Národného slovenského spolku čítal o Vašim smutnim položenu, v jakim sa nachádzá zkers našu milu reč slovensku, ktorú Uhorská vláda by rada pod nohy podehnac. Tak dna 17 júla určil Vám napomoczene zo svojej pokladniczi sumu \$ 11 dolárov, z ktorých dna 25 ho júla poslal Vám 26 zlatých a 40 krajciare. Prijmicze od našeho spolku ten malí dar, ktorí obsahuje 26 zl. 40 krajcari. A vinšuje Vám náš Spolok mnoho (z)daru a sčascza, aby Vám ten osud bol sladki, ktorí muzsze znasz zkers Vašu pravdu. Prosíme Vász, Pane Isidor Somoliczky, jak te penezi dostanecze, ta dacze nam nazad odpovidz, csi szce dostali správne te penjezi. Pripojene posílame Vám i kvitt od tich penjezi, od ktorej Firmi zaslan.

V takomto „zmiešanom“ jazyku sa zapisovali aj protokoly schôdzi miestnych krajanských organizácií, účtovné knihy a iné dokumenty. Pritom v týchto organizáciách vládol tolerantný vzťah k podobe jazyka. Napríklad zapisovateľ nejakej organizácie mohol písať v „zmiešanom“ jazyku, kým účtovník v spisovnom jazyku (alebo naopak). Na ilustráciu toho, že sa protokoly schôdzi predsedníctva krajanských organizácií zapisovali v „zmiešanom“ jazyku, uvedieme úryvok záznamu takejto schôdze regionálnej pobočky Národnej slovenskej spoločnosti v mestečku Leechburg (štát Pensylvánia) konanej 22. decembra r. 1912¹⁸.

Dale na teže schodzy sa debatovalo krs plat Uctovníkov. Brate odhlasovaly Br. Uctovníkovy \$ 12 togest za minuly Rok čo konal Dve Služby togest zapisnicku aj učtovnicku Službu. Zatim nasledoval (!) volba Uradnikov na Rok 1913.

Dale sa debatovalo ohľadom chore potpory togest Br. Andrej Demjan dal navrch zeby sa chorora (!) potpora viplacala v nasledovnom pripade tojes (!) pripade pokaličene aj za prvý tizden tojest \$ 5. a v samo odsebe chorobach za jeden tizden nič lem tim padom kedbi za vace tižnov tojest od jedného tižna dlksi bul chory vtedy aj zaprvy tizden ma dostat zaplateno tento navrch bul vatšima Bratmy potporovany. davaly aj inakše navrchy ale Brate lem ostaly pry Br. Demjanovom navrchu.

Zatim nasledovalo orčenje Plat uradnikom

tojes Predsedovy \$ 5. 00

Zapisnikovy \$ 5. 00 na Rok 1913

Uctovníkovy \$ 5. 00

v pade zebi Uradnik otkočil zu radnictva vtedy žadon Plat nesmy požadovat.

Veľmi zaujímavý je pomer jazyka východoslovenských publikácií v USA k jazyku kníh publikovaných približne v rovnakom čase na východnom Slovensku. Zdá sa však, že mali (aj) spoločné črty. Potvrdzoval by to Czamblov výrok ešte zo začiatku 20. storočia: „V kalvínsko-slovenských knihách a školských knihách zračí

¹⁸ Dokumenty tejto pobočky sa uschovávajú v Archives Service Center, Hillman Library, Pittsburgh.

sa vliv spisovnej reči, čiastočne aj vliv českej reči veľikou mierou. Andrascsikov „Šenk Paľenčení“ považujú u nás za vzor východoslovenskej reči. <...> To je chybný názor. <...> a sám pôvodca pomiešal so svojou „šarištinou“ všetky slovenské nárečia“ (Czambel, 1906, s. 189 – 190). Táto otázka by si zaslužila osobitnú pozornosť.

Literatúra

ALNER, J.: Literatúra o slovenskom vysťahovalectve do Spojených štátov amerických. In: Slováci v zahraničí, 4 – 5, Martin, Matica slovenská 1979, s. 117 – 143.

CZAMBEL, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky sv. Martin, Knižtlačiarsky účasť spolok 1906. 624 s.

ČULEN, K.: Slovenské časopisy v Amerike. Cleveland, Ohio, Prvá Katolícka Slovenská Jednota 1970. 192 s.

DULIČENKO, A. D.: Slavianskie literaturnye mikrojazyki. Tallin, Valgus 1981. 324 s.

EVANS, J. M.: Guide to the Amerikansky Russky Viestnik. Volume I: 1894 – 1914. Carpatho-Rusyn Research Center. Fairview, New Jersey 1979.

FERIENČIK, J. A.: Slovenské prisťahovalectvo a slovenská spisba v Amerike. In: Sborník Národného Slovenského Spolku. Ročník I. Číslo 2 – 3. Pittsburgh, Pennsylvania 1915, s. 20 – 39.

HAMMER, L. B. – RIPKA, I.: Speech of American Slovaks/Jazykové prejavy amerických Slovákov. Bratislava, Veda 1994. 163 s.

HAPÁK, P.: K založeniu Prvého uhorsko-slovenského v nemoci podporujúceho spolku v Yonkers N. Y. roku 1887. In: Slováci v zahraničí, 4 – 5, Martin, Matica slovenská 1979, s. 72 – 83.

KIRÁLY, P.: A keletszlovák nyelvjáró nyomtatott emlékei. Budapest 1953.

KUČERA, K.: Postavenie slovenského jazyka v Spojených štátoch. Slovenská reč, 55, 1990, s. 20 – 25.

ISAČENKO, A. V.: Recenzija na knihu: S. B. Bernštejn. Očerck sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov. M., 1961. 350 str. (s kartami i ukazatel'ami). Naučnyje doklady vysšej školy. Filologičeskije nauki 1962, № 3, s. 147 – 154.

LIFANOV, K. V.: Vzaimodejstvije vostočnoslovackogo dialektu i slovackogo literaturnogo jazyka v slovackich publikacijach v SŠA. In: Studia Slavica Savariensia, 1 – 2. In honorem Caroli Gadani sexagesimi natalis dedicatur, Szombathely 2003, s. 257 – 265.

POTEMRA, L. A.: Ruthenians in Slovakia and the Greek Catholic Diocese of Prešov. Slovak Studies I. Historica I. Rome, Slovak Institute 1961, s. 199 – 220.

RIPKA, I.: Príspevok k štúdiu nárečových prejavov amerických Slovákov. Slovenská reč, 57, 1992a, s. 207 – 213.

RIPKA, I.: Lexikálne prevzatia v nárečových prejavoch amerických Slovákov. Slovenská reč, 57, 1992b, s. 346 – 351.

Slovenské vysťahovalectvo. Dokumenty IV. Korešpondencia z rokov 1880 – 1939. Zostav. F. Bielik. Martin, Matica slovenská 1985.

STOLARIK, M. M.: Immigration and Eastern Slovak Nationalism. Slovakia. Volume XXVI, 1976, № 49, s. 13 – 20.

ŠTOLC, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava, Veda 1994. 179 s. + 37 máp.

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Zemlinske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: Jazykové štúdie 18. Z dejín slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1983, s. 21 – 37.

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Sloviacka otázka v dejinách slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 13. Prednášky 20. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 549 – 565.

TAJTÁK, L.: K začiatkom Amerikánsko-Slovenských Novín. In: *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970, s. 186 – 196.

TVRDOŇ, E.: Prvý príspevok o slovenčine amerických Slovákov z r. 1900 u nás. *Slovenská reč*, 54, 1989, 19 – 22.

UHERKA, F.: Slovenský Kalvín. In: *Golden Jubilee Book of the Slovak Calvinistic Presbyterian Union in the United States of America/Pamätnica zlatého jubilea Slovenskej kalvínskej presbyteriánskej jednoty v Amerike*. Pittsburgh 1951, s. 122 – 127.

VASSADY, JR. B.: Mixed Ethnic Identities among Immigrant Clergy from Multiethnic Hungary: The Slovak-Magyar Case, 1885 – 1903. In: *The Ethnic Enigma. The Salience of Ethnicity for European-Origin Groups*. Philadelphia, The Balch Institute Press; London and Toronto, Associated University Presses, 1989, s. 47 – 66.